

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента, доктора філологічних наук, професора,
завідувача кафедри стратегічних комунікацій та прикладної лінгвістики
Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
та стратегічних комунікацій Національної академії Служби безпеки України

Компанцевої Лариси Феліксівни

на дисертаційну роботу **Боженець Софії Василівни**

на тему «**Військова термінологія в лінгвокогнітивному аспекті
(на матеріалі української та угорської мов)**», подану до захисту на здобуття
ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за
спеціальністю 035 «Філологія»

Військова термінологія є складовою частиною спеціалізованої мови, що відображає особливості професійної діяльності у сфері оборони та безпеки. Вона функціонує як цілісна терміносистема, що забезпечує точне і однозначне вербалізування понять, пов'язаних із організацією, проведенням та оцінкою воєнних дій. Вивчення військової термінології у лінгвокогнітивному аспекті дозволяє розкрити механізми концептуалізації воєнного досвіду, встановити взаємозв'язок мовних одиниць із ментальними моделями носіїв мови та визначити роль когнітивних структур у формуванні термінологічного поля. Особливо перспективним є зіставний аналіз української та угорської мов, який уможливує виявлення універсальних та національно-специфічних способів вербалізації військових понять, а також простеження впливу культурного та історичного контексту на розвиток відповідної термінології.

Актуальність теми дослідження зумовлена сучасними процесами трансформації мовного простору під впливом глобалізації, розвитку військових технологій та інтенсифікації міжнародної співпраці у сфері безпеки. Військова термінологія постійно оновлюється, відображаючи зміни у способах ведення воєнних дій, тактико-стратегічних концепціях та уявленнях про воєнну реальність. Лінгвокогнітивний підхід дозволяє простежити, як терміни пов'язані з когнітивними схемами і ментальними моделями. Зіставний аналіз української та угорської мов сприяє виявленню спільних і відмінних моделей концептуалізації військових понять, що має значення не лише для теоретичної

лінгвістики, а й для розвитку міжкультурної комунікації, перекладу та підготовки фахівців у військовій сфері.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна праця спрямована на реалізацію положень Стратегії забезпечення державної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022, Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021, Обрана тема відповідає п.п. 32 Основних напрямів наукових та науково-технічних досліджень у системі Служби безпеки України, затверджених наказом Центрального управління СБ України від Національної академії СБ України протокол № 4 від 29.03.2023.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях.

Достовірність одержаних результатів обумовлена комплексністю та системністю проведеного дослідження, що здійснене з урахуванням структурних відмінностей української та угорської мов і базується на лінгвокогнітивному підході. Особливістю роботи є перше зіставне вивчення військової лексики двох різноструктурних мов (а саме української та угорської), яке дозволяє виявити універсальні та національно зумовлені моделі її формування, окреслити прямі й непрямі механізми номінації та визначити чинники розвитку ключових військових концептів. Вперше розроблено модель концептосфери з виділенням ядерної, центральної та периферійної зон, яка уможлиблює зіставлення лексичних одиниць і простеження типологічних закономірностей їх формування. Запропонована методика зіставлення різноструктурних мов дозволяє аналізувати процеси творення нових одиниць і організацію терміносистеми на двох рівнях. Вона також уможлиблює оцінювання механізмів формування лексики та шляхи її поповнення, а також з'ясування впливу мовних і когнітивних чинників на структуру та функціонування системи. На когнітивному рівні методика забезпечує моделювання лексико-семантичних полів і концептосфери,

виділення ядерної, центральної та периферійної зон, а також вивчення організації ключових концептів у ментальних моделях носіїв мови.

Емпірична база дослідження включає понад 1400 українськомовних та 1500 угорськомовних термінів, відібраних із нормативно-правових актів, офіційних ресурсів міністерств оборони, парламентів та урядів обох країн, а також із періодичних видань 2014–2025 років (близько 13 000 статей).

Теоретико-методологічну основу становить значний обсяг опрацьованих джерел, що слугують міцним теоретичним підґрунтям для ключових положень та ідей роботи. Науковий апарат є коректним і відповідає сучасним стандартам лінгвістичних та когнітивних методик, що гарантує надійність отриманих результатів. У дисертації недостовірною або суперечливою інформацією не виявлено, що підтверджує високий рівень достовірності викладеного матеріалу та системність проведеного аналізу.

Значущість дослідження для науки і практики, шляхи його використання. Дисертація містить нові, раніше не представлені на захист наукові положення. Практичне значення отриманих результатів визначається теоретико-лінгвістичною та прикладною спрямованістю роботи і полягає у використанні сформульованих висновків, положень та емпіричного матеріалу під час здійснення перекладів на замовлення практичних підрозділів СБ України, при підготовці навчального посібника, а також у впровадженні їх в освітній процес Національної академії СБ України під час викладання філологічних дисциплін. Результати дослідження інтегровані у навчальну та наукову діяльність академії, що підтверджується актом впровадження від 27.01.2026. Сформульовані у дисертації положення, висновки та рекомендації можуть бути використані у широкому спектрі сфер: в освітньому процесі для викладання курсів з практичного вивчення угорської мови, прикладного перекладу, теоретичної та прикладної лінгвістики, лінгвістичного аналізу тексту та лінгвоконцептології, а також у підготовці перекладачів; у науковій діяльності як підґрунтя для подальшого розвитку термінологічних досліджень і когнітивних моделей військових концептів; у лексикографічній практиці при складанні словників

військових термінів та багатомовних глосаріїв; у перекладацькій діяльності під час двостороннього перекладу військових документів, наказів та інструкцій; а також у інформаційно-аналітичній роботі для аналізу, уніфікації та стандартизації термінології в інформаційних системах, базах даних і підготовці документів для міжнародної співпраці у сфері безпеки.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Дисертаційна робота чітко структурована, містить вступ, чотири розділи, послідовно поділені на підрозділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаних джерел і додатки. Структура відзначається логічністю та внутрішньою цілісністю, що забезпечує послідовне розгортання наукового аналізу. Назва дисертації корелює з метою, завданнями та змістом роботи, адекватно відображає її теоретичну й практичну спрямованість. Об'єкт і предмет дослідження сформульовано коректно, вони відповідають обраній темі та визначеним завданням. У вступі дисертанткою ґрунтовно окреслено методологічні засади, поняттєво-категоріальний апарат і дослідницьку стратегію.

У першому розділі *«Теоретичне обґрунтування дослідження військової термінології української та угорської мов у лінгвокогнітивному аспекті»* розглянуто ключові проблеми термінологічної номінації, здійснено розмежування базових понять термінознавства, а також проаналізовано підходи до визначення сутності терміна та його типологічних характеристик в українському й угорському мовознавстві. Обґрунтовано специфіку військової термінології як об'єкта наукових досліджень, зокрема її співвідношення із загальноживаною лексикою та принципи класифікації. Окрему увагу приділено розвитку когнітивного термінознавства, а також висвітлено співвідношення понять «концепт», «поняття», «значення», «концептуальна система» і «концептосфера», що формує теоретичну основу подальшого аналізу.

Другий розділ *«Методологічні засади дослідження військової термінології української та угорської мов у лінгвокогнітивному аспекті»* присвячено обґрунтуванню комплексу методів і підходів, застосованих у роботі. Визначено доцільність використання методів лінгвістичного аналізу, польового

моделювання та когнітивної реконструкції концептосфери. Запропоновано поетапну методику аналізу військової термінології, спрямовану на досягнення системності та наукової обґрунтованості результатів.

У третьому розділі «Номінативний простір військової термінології української та угорської мов у зіставному аспекті» здійснено аналіз словотворчих і структурних моделей військових термінів. Висвітлено продуктивність афіксації, композитного способу та аббревіації, а також проаналізовано словотвірні гнізда як відображення дериваційних процесів у терміносистемі. Розглянуто основні шляхи поповнення військової термінології, зокрема метафоричну номінацію, запозичення та тенденції мовного пуризму. Окремо охарактеризовано структурні моделі полікомпонентних терміноутворень.

Четвертий розділ «Системність військової термінології української та угорської мов у когнітивному ракурсі» присвячено моделюванню лексико-семантичного поля та концептосфери військової термінології. Визначено ядрну, центральну та периферійну зони термінологічного поля. Реконструйовано основні концептуальні домени, зокрема «Воєнні дії», «Збройні сили» та «Техніка і озброєння». Проаналізовано концепт ВІЙНА як ключовий елемент концептосфери, що дозволяє виявити національно-специфічні особливості концептуалізації військової дійсності в українській та угорській лінгвокультурах.

Узагальнюючі висновки логічно підсумовують результати дослідження, у них системно викладено основні положення та окреслено перспективи подальших наукових розвідок. Отримані результати характеризуються науковою новизною, теоретичною значущістю та практичною цінністю.

Основні положення і результати дисертаційної роботи апробовано на одинадцяти наукових заходах різного рівня, зокрема міжнародних, всеукраїнських, міжвузівських конференціях і засіданнях круглих столів, що засвідчує їхню актуальність і наукову значущість. За результатами дослідження опубліковано 17 наукових праць, серед яких 5 одноосібних статей у фахових

виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України, 1 стаття у закордонному виданні та 11 праць апробаційного характеру, що засвідчує належний рівень апробації та оприлюднення наукових результатів.

Відповідність дисертації встановленим вимогам та дані про відсутність текстових запозичень і порушень академічної доброчесності.

На підставі комплексної перевірки тексту дисертаційної роботи Боженець Софії Василівни із застосуванням спеціалізованих програмних засобів виявлення текстових запозичень, а також у результаті експертного аналізу змісту роботи встановлено, що подана дисертація та пов'язані з нею наукові публікації апробаційного характеру виконані авторкою самостійно. Дисертантка неухильно дотримувалася основних принципів академічної доброчесності, зокрема норм коректного цитування, належного оформлення наукового апарату та відповідального використання джерельної бази.

Проведена перевірка не виявила ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації чи фальсифікації наукових результатів. Усі запозичення мають належне оформлення та супроводжуються відповідними покликаннями на використані джерела, що відповідає чинним вимогам до наукових праць. Текст дисертації характеризується високим рівнем академічної культури, коректністю наукового викладу та дотриманням етичних стандартів наукової діяльності.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Рецензована робота Боженець Софії Василівни заслуговує на високу оцінку, проте деякі положення мають дискусійний характер, зокрема:

1. Подекуди простежується надмірна термінологічна повторюваність і стилістична перевантаженість тексту, що ускладнює його сприйняття.

2. Окремі фрагменти містять надлишкові теоретичні узагальнення, які частково дублюють уже висловлені положення. Також трапляються поодинокі мовні огріхи та технічні неточності (зокрема в написанні складних термінів і словосполучень).

У дисертаційному дослідженні спостерігається певна асиметрія в ступені

наукової розробленості матеріалу: українська військова термінологія представлена в науковій літературі більш ґрунтовно та різнобічно, тоді як в угорському мовознавстві її спеціальне дослідження має більш обмежений характер і здебільшого реалізується в межах загальних термінологічних студій. Це певною мірою впливає на баланс зіставного аналізу та зумовлює різну деталізацію представлених класифікаційних підходів.

Зазначені зауваження та побажання жодною мірою не знижують наукової ваги, обґрунтованості та значущості отриманих Боженець Софією Василівною результатів і сформульованих висновків.

Загалом дисертаційна робота вирізняється високим рівнем теоретико-методологічної обґрунтованості та комплексним підходом до вивчення військової термінології в українській та угорській мовах. Її сильними сторонами є поєднання лінгвістичного, лінгвокогнітивного та зіставного підходів, що забезпечує багатовимірний аналіз терміносистеми. Важливою перевагою є чітко структурована методологія, яка охоплює широкий спектр загальнонаукових і спеціалізованих методів, а також їх послідовне застосування на різних етапах дослідження. Окремо слід відзначити ґрунтовну емпіричну базу, сформовану на основі значного корпусу нормативно-правових текстів українською та угорською мовами, що підвищує достовірність отриманих результатів. Значущим здобутком є також реконструкція концептосфери військової термінології та побудова концептуальної моделі, що свідчить про високий рівень наукової новизни та практичної цінності дослідження.

Загальний висновок. Висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Боженець Софії Василівни та угорської мов)», якій притаманні оригінальність, наукова новизна та практична значущість, а також належний теоретичний рівень і виваженість наукових підходів. Ступінь наукової новизни, теоретична й практична цінність, достовірність отриманих результатів і актуальність обраної теми дають підстави кваліфікувати рецензовану дисертацію як завершене самостійне дослідження,

що відповідає пп. 6–7 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. №40, а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент:

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри стратегічних комунікацій
та прикладної лінгвістики
ННІ ІБ СК НА СБ України

Лариса КОМПАНЦЕВА